

Een uitgave van de Vereniging van eigenaren-bewoners van monumenten

Zaterdag 29 mei
Algemene ledenvergadering in
Amsterdam/Zaterdag 26 juni
Ledenexcursie Vorden

Inhoud

pagina

- 1 **Van de Voorzitter**
- 2 **Wat wil FIM**
- 3 **Algemene Ledenvergadering 2010 Amsterdam**
- 4 **Jaarrekening 2009 en Begroting 2010**
- 7 **Decoratieve plafondschilderingen aan de Keizersgragt**
- 23 **Kleuren op Monumenten**
- 36 **Top 5.....**
- 37 **Eeuwen op de Gouthoeff in Bleskensgraaf**
- 48 **Sfeerverslag Ledenexcursie Alblasserwaard**
- 52 **Uitnodiging Ledenexcursie Vorden**

Colofon

De Vereniging Bewoond Bewaard
Postadres: Keizersgracht 416, 1016 GC Amsterdam
Telefoon secretariaat: 020 6238095/ 06 54705427
Bankrekening ING: 4258170
www.bewoondbewaard.nl

Bestuur en Redactie:

E. van Duijnhoven, *penningmeester*
E. Munnig Schmidt, *voorzitter*
U. Weller-Aussems, *secretaris*
D. de Vilder, *lid*
Mr L.de Jager, *lid*

De foto's in deze uitgave zijn van:
Esther van Duijnhoven, Diederik de Vilder, Jan Overweg,
Rijksdienst Kunsthistorisch Documentatie.
Foto's omslag: Rijksdienst Kunsthistorisch Documentatie.

Van de voorzitter

Edward Munnig Schmidt

In 2009 was Uw voorzitter twaalf jaar in die functie sinds de oprichting in 1997. Volgend jaar hoopt hij zijn 80ste verjaardag te vieren.

Beide bovenstaande opmerkingen samen nemend komt hij tot de conclusie dat het tijd gaat worden voor een nieuwe generatie, een jongere hand aan het roer van de vereniging.

Dankzij een aantal bestuursfuncties in monumentenland in het nabije verleden heeft uw voorzitter nog een redelijk netwerk, maar dat begint af te kalven en derhalve komt de vraag op wie hem gaat opvolgen.

Die opvolger of -volgster woont natuurlijk in zijn/haar monument en heeft liefst contacten in monumentenland, maar vooral tijd en aardigheid om naar bijeenkomsten, boekpresentaties en vergaderingen te gaan van monumentenorganisaties om zo het gewenste netwerk op te bouwen en te onderhouden.

Binnen dat netwerk speelt zich nu de modernisering van het monumentenbeleid af waar de vereniging haar invloed kan laten gelden.

Contacten met overheden, met voorop de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed te Amersfoort en het ministerie van Financiën, maar ook met het Nationaal Restauratie Fonds zijn van groot belang.

Een belangrijke taak van het bestuur is de uitbouw van het aantal leden, nu tegen de 450, met een potentie van enige duizenden gezien het aantal eigenaren-bewoners van monumenten van enige tienduizenden.

Samenwerking met de particuliere Federatie Instandhouding Monumenten (FIM), de nieuwe pleitbezorger voor onze sector is essentieel ten einde een eenduidig geluid vanuit de monumentenwereld naar het publiek en de overheid te laten horen.

Het bestuur nodigt de leden uit zich op bovenstaande vraag te bezinnen. Wellicht kent U iemand die nog geen lid is maar wel aan de criteria zou kunnen voldoen en die wij zouden kunnen benaderen.

Wat wil FIM?

Edward Munnig Schmidt

De Federatie Instandhouding Monumenten, op 10 december 2009 opgericht door een aantal organisaties, richt zich op collectieve belangenbehartiging op het gebied van gebouwde, groene, mobiele en archeologische monumenten. Die belangenbehartiging richt zich voornamelijk op de landelijke politiek. De statuten zijn in te zien op de website van de Bond Heemschut. Daarin staan de doelen omschreven:

1. Uitwisseling van kennis van beleid en uitvoering inzake de bescherming, Instandhouding en/of beheer van de hierbovengenoemde categorieën monumenten.
2. Het bepalen van gezamenlijke visies op het monumentenbeleid.
3. Het actief uitdragen van die visies op politiek en ambtelijk niveau.

Dit is het werk dat het Nationaal Contact Monumenten (NCM) 25 jaar lang gedaan heeft, vaak succesvol soms niet, afhankelijk meestal van de bewindsman of -vrouw op OCW. Het is daarom zeer belangrijk daar goede contacten mee te krijgen en te houden. Tot 2008 is het werk van NCM vrijwel geheel gesubsidieerd door OCW, wat in wezen geen sterke positie gaf omdat nu eenmaal 'wiens brood men eet wiens woord men spreekt' meespeelt. Toch is er veel bereikt want het kost het TV programma *Restoration* moeite om voldoende in-aansprekend- slechte staat verkerende monumenten te vinden. Erfgoed Nederland dat de opvolger werd van NCM bleek ondanks een daarin fungerend Monumenten platform niet effectief als belangenbehartiger. Wel hebben vanuit het platform werkgroepen meegewerkt aan de modernisering van de monumentenzorg: MoMo.

De goede staat van het merendeel van de monumenten zou snel verloren gaan als die als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Het vereist voortdurende niet verslappende aandacht om die staat te behouden. En daarom besloot Uw verenigingsbestuur om lid te worden van FIM wat het voorshands bescheiden bedrag van € 250 's jaars kost.

Wat gaat het FIM doen?

Er komt een klein secretariaat. De hierboven genoemde werkgroepen voor Kwaliteitszorg, Instrumentarium, Ruimtelijke Ordening, Financiën en Bestuurlijke Verhoudingen worden gecontinueerd binnen FIM teneinde actuele thema's ook actueel te vervolgen. Het idee is om in Den Haag een professionele lobbyist in te huren om de voor monumenten belangrijke Haagse ontwikkelingen te volgen en waar nodig te beïnvloeden. Het is tenslotte zo dat monumenten ca.1 % van de gebouwde omgeving uitmaken en dat men niet kan verwachten dat die vanzelf voldoende aandacht krijgen.

Algemene Ledenvergadering Amsterdam

Ulrike Weller-Aussems, secretaris Bewoond Bewaard

29 mei 2010 te Amsterdam

Leden en begunstigers van Bewoond Bewaard zijn hierbij uitgenodigd tot het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering op zaterdag 29 mei in Amsterdam
Plaats van de vergadering Societeit Arti et Amicitiae, Rokin 112 , 1012 LB Amsterdam.

Programma

Binnenkomst: 10.30 uur met koffie of thee

Vergadering: 11.00 uur

Lunch: 12.30 tot 13.30 uur.

Het programma wordt voortgezet met een rondleiding in huis Bartolotti, het huidige kantoor van Vereniging Hendrick de Keyser en een bezoek aan het oude kantoor, beide aan de Herengracht en een rondleiding in het Bijbels Museum.
Vervolgens bezoeken we enkele huizen van leden waar de middag wordt afgesloten met de mogelijkheid om met elkaar te spreken bij een glas.

Arti et Amicitiae is goed bereikbaar met de tram. Vanaf het Centraal station gaan de lijnen 16 en 24 over het Rokin, uitstappen halte Spui. Er zijn verschillende parkeer-garages in de Binnenstad. Ook parkeren aan de gracht is mogelijk, maar is erg duur. Een voordelige optie is de garage onder het Olympisch Stadion. Het parkeren kost daar 6,- euro per dag inclusief twee tramkaartjes. Lijn 16 en 24 vanaf het Olympisch Stadion stopt op het Rokin bij Arti.

Voor uitgebreide en actuele informatie zie P+R Amsterdam op het internet.

Aanmelding voor de ledenvergadering

U wordt verzocht vòòr 15 mei a.s. aan de penningmeester € 15 p.p. over te maken op postrekeningnummer 4258170 t.n.v. penningmeester Bewoond Bewaard onder vermelding 'ALV Leiden'.

De betaling geldt als Uw aanmelding.

Voor verdere informatie 020-6238095 en 06 54705427, U.Weller-Aussems, secretaris

Agenda van de Algemene Ledenvergadering

1. Opening en vaststelling agenda
2. Mededeling en ingekomen stukken
3. Verslag ledenvergadering 16 mei 2009 te Leiden (gepubliceerd in Nieuwsbrief najaar 2009)
- 4 Actualiteiten in monumentenland.
- 5 Financieel jaarverslag 2009 (zie deze Nieuwsbrief voorjaar 2010)
verslag penningmeester
verslag kascommissie
vaststelling financieel jaarverslag, décharge van bestuur voor gevoerde beleid, décharge van de penningmeester
benoeming nieuwe kascommissie
begroting 2009
6. Benoeming bestuursleden (mevrouw E. van Duijnhoven, mevrouw U. Weller, de heer D. de Vilder en mr L .de Jager treden af en zijn herkiesbaar.)
- 7 . Wat verder ter tafel komt
8. Sluiting

Jaarrekening 2009 en begroting 2010

Esther van Duijnhoven, penningmeester Bewoond Bewaard

Tijdens de Algemene Ledenvergadering op 29 mei 2010 zullen de hierna gepresenteerde jaarrekening 2009 en begroting 2010 worden toegelicht door de penningmeester.

Daarna zal aan de aanwezige leden worden gevraagd op basis van onderstaande publicatie een eendoordeel uit te spreken over de cijfers van 2009 en het gevoerde financiële beleid.

Alle leden en donateurs die de jaarlijkse ledenvergadering niet kunnen bijwonen, kunnen via onderstaande publicatie toch kennisnemen van de financiële situatie van de vereniging.

Op de ALV van 16 mei 2009 is besloten de suggestie van de Kascommissie 2008 over te nemen en een reservering te maken voor het lustrum in 2012.

Het verheugt het bestuur u te kunnen melden dat over het jaar 2009 sprake is van een gezond batig saldo. De vermogenspositie van *Vereniging Bewoond Bewaard* is wederom versterkt. Voor 2010 wordt rekening gehouden met een licht verlies.

Balans per 31-12-2009

	Debet (€)		Credit (€)	
Debiteuren (contributie)	2.060,00	Kapitaal	25.577,94	
Voorraad boeken	20,00	Reservering jubileum 2012	3.000,00	
Voorraad schildjes	294,69	Crediteuren	2.142,80	
Bank	930,06	Batig saldo 2009	2.721,77	
Spaarrekening	30.137,76			
	33.442,51		33.442,51	

Winst- & Verliesrekening 2009, begroting 2010

Inkomsten	Werkelijk 2008	Werkelijk 2009	Begroting 2009	Begroting 2010
Contributies	8.887,50	9.528,75	9.100	9.800
Contributies 2009/2010	22,50	45,00		
Donaties		135,00	135	135
Bijdragen ALV	500	335,00	500	500
<i>Bijdragen nieuwe leden – schildjes</i>	<i>374</i>	<i>902,00</i>	<i>500</i>	<i>500</i>
Renteontvangsten/diversen	649,54	744,16	665	750
Ontvangen giften	95,00			
Foutieve betalingen	2,70	5,66		
Saldo (verlies 2010)				1.590
Totaal	10.531,24	10.793,57	10.900	12.7

Uitgaven

Bestuur	602,62	955,75	800	1.000
Financiële- en ledenadministratie				1.800
ALV/excursies	1.111,37	1.805,45	3.000	3.000
Kadoboek leden Vraagbaak	-	530,00	-	-
Nieuwsbrief	4.321,42	3.931,51	4.500	4.500
Contributies/lidmaatschappen	75,00	-	75	75
Kosten website	0	50,00	125	1.500
Kosten PR/folders/diversen	104,72	351,05	2.500	500
Overige kosten		217,82	400	400
Bijdrage Kamer v. Koophandel	27,00		(27)	(27)
Bankkosten	170,61	199,80	(190)	(250)
<i>Afboeken voorraad verkochte schildjes</i>	<i>374,00</i>	<i>902,00</i>		
Saldo (batig 2009)	3.744,50	2.721,77		
Totaal	10.531,24	10.793,57	10.900	12.775

Decoratieve plafondschilderingen in het woonhuis “Keizersgragt aan de Oostzijde benoorden de Leidschegracht over ’t Molenpad, Wijk 33”.

*dr J. Overweg, lid Bewoond Bewaard met bijdragen van
dr R.J.J. Vlek, ornitholoog*

Toen het stadhuis op de Dam op 29 juli 1655 werd ingewijd, waren pas de eerste twee verdiepingen gereed, maar het gebouw bevatte toen al plafondschilderingen. Tien jaar later, in 1665 werd de bouw voltooid. De plafondschilderingen in het stadhuis behoren tot de eerste grote figuratieve plafondschilderingen in Amsterdam en waren zo spraakmakend dat burgers die daartoe de middelen hadden in hun woonhuizen ook plafondschilderingen lieten aanbrengen. Zo ontstond in de tweede helft van de zeventiende eeuw in Amsterdam een plafondschilderkunst geïnspireerd op het decoratieprogramma dat in de eerste helft van de 17de eeuw voor het stadhuis was ontworpen door architect Jacob van Campen (1596-1657). Deze bouwmeester en kunstschilder liet bij de stadssteenhouwerij door Artus Quellijn en zijn helpers uit blokken Bentheimer zandsteen bouw materiaal en beelden houw en voor het in aanbouw zijnde stadhuis. De steenhouwerij was gelegen op een terrein tussen de Herengracht en de Keizersgracht langs de stadswal van 1593 waar later de Leidsegracht werd uitgegraven. Toen de bouw van het stadhuis was voltooid werd de grond waarop de steenhouwerij stond verkaveld ten behoeve van woningbouw. Dat gebeurde ook met het aan de andere kant gelegen terrein tussen de Keizersgracht en Prinsengracht waar Francois Hemony zijn klokken- en beelden voor het stadhuis had laten gieten.

Dirk Croon kocht een driehoekig kavel op de plaats waar de Keizersgracht een binnenbocht heeft, tegenover het Molenpad. Daarop liet hij in 1671 een koopmanshuis bouwen met een 9,67 m brede gevel, rechte kroonlijst, kap, twee dakvensters en een stoep. Volgens de afbeelding van Caspar Philips Jacobszoon (1768-1771 koperen plaat 11) bestonden in 1770 nog de luiken in de kozijnen. Kort na 1770 is voor Hendrik de Geus in de kroonlijst een frontspies(timpaan) gemaakt en zijn voor de oorspronkelijke rode baksteen-gevel uit Bentheimer zandsteen gehouwen platen aangebracht met afmetingen van 230 bij 69 en 290 bij 69 cm en een dikte van 10 cm. In het beneden-gedeelte bij de toegang en vensters werden versieringen aangebracht.

Het gevleugeld plafond

Dirk Croon liet aan het eind van de bouw het plafond in de voorkamer op de

eerste verdieping figuratief beschilderen. Hij koos hiervoor als thema de vier werelddelen. Thematisch opgezette plafondschilderingen zijn er niet veel, al kan men de valkerij-plafonds in de gangen van het Trippenhuys aan de Kloveniersburgwal ook zo opvatten. Verwijzingen naar de koopstad Amsterdam als centrum van de wereldhandel zien we terug in de zonnwijzer op het plafond van het Barlottihuis. Met karakteristieke vogelsoorten uit vier windstreken worden daarop de diverse handelsbetrekkingen van Amsterdam gesymboliseerd.

Vrijwel geen der Amsterdamse plafondschilderingen is gesigneerd, want het betrof merendeels decoratieschilders. Het blijft daarom de vraag wie die 17de eeuwse plafondschilders waren. Een aantal namen is bekend, zoals (in historische volgorde) die van Jan Gerritsz. van Bronchorst (1603-1661) en Johannes van Bronchorst (1627-1656), Erasmus Quellinus (1607-1678), Nicolaes de Helt Stockade (1614-1669), Cornelis Holsteyn (1618-1658), Jan van Neck (1635-1714), Gerard de Lairese (1640-1711), Johannes Voorhout (1647-1723), Albert van Spiers (>1666->1718) en (Jan of Nicolaes ?) Verkolje. De meeste van door hen beschilderde plafonds zijn niet gesigneerd. Dat is ook het geval bij de plafondschildering in Keizersgracht 409.

De in de 18de eeuw werkende Jacob de Wit (1695-1754), met zijn atelier aan de Keizersgracht 385, is wellicht de bekendste van de Amsterdamse plafondschilders. Zijn eerste werken dateren van omstreeks 1720. Al eerder had Gerard de Lairese roem verworven met zijn figuratieve schilderkunst in woonhuizen en kerken. De uit Luik afkomstige De Lairese heeft vanaf 1670 de plafondschilderkunst in Amsterdam sterk beïnvloed. Hij beschouwde de plafondschilderkunst als een moeilijk genre van de schilderkunst omdat de afbeeldingen, die van onder worden gezien, met verkortingen moeten worden geschilderd. Bovendien kan de plafondschilder in tegenstelling tot de ezelschilder geen gebruik maken van een horizon en moet bij het kleurgebruik niet alleen rekening worden gehouden met de effecten bij daglicht maar ook bij schaduw (denk aan de balken).

De bovenvermelde levensjaren van de genoemde plafondschilders sluit het merendeel van hen uit als vermoedelijke maker van het plafond in Keizersgracht 409. De schilder blijft dus vooralsnog anoniem.

Van vroeger datum - tweede helft van de zestiende eeuw - zijn de non-figuratieve plafondschilderingen in Amsterdam. Het zijn vaak schilderingen van ranken of bladornamenten (acanthus) op balken. De namen van de meeste van deze decoratieve schilders zijn onbekend met als uitzondering Anthoni Hendricks (eerste helft 17^e eeuw) die enkele plafonddecoraties heeft gesigneerd (Oude Kerk omstreeks 1628, Westhaven 65 in Gouda in 1630, Agnietenkapel omstreeks 1631). Gebaseerd op Franse invloeden zijn plafonddecoraties in de

vorm van rozetten die vaak op de balken werden geschilderd. Serlio en Scamozzi (Italië) stelden de indeling van het plafond in cassetten of vakken voor. Door tussen de balken dwarsbalken aan te brengen ontstonden vierkante of rechthoekige vakken. Dit idee werd overgenomen door Noordnederlandse schilders-architecten als Jacob van Campen en Pieter Post (Haarlem). Halverwege de tweede helft van de zeventiende eeuw worden op deze wijze plafondschilderingen aangebracht in Amsterdamse woonhuizen. De balken worden versierd met biezen en rozetten en de planken tussen de balken worden beschilderd met mensen, dieren, planten en werktuigen. In de periode 1660 – 1680 waren vogelschilderingen in de mode.

De plafondschildering in Keizersgracht 409 nader bekeken

In de kunsthistorische literatuur is nog weinig aandacht besteed aan de decoratiekunst op de Amsterdamse plafonds, omdat ze slechts decoratieve en weinig artistieke waarde zouden hebben. Bij nadere bestudering blijken ze echter toch bijzonder qua keuze van de afgebeelde voorwerpen en de historische betekenis die de plafonds daardoor krijgen. Vandaar dat het zinvol is hier wat meer in detail op het betreffende plafond van de voorkamer éénhoog van Keizersgracht 409 in te gaan.

Tussen de strijkbalk aan de voorgevel en de strijkbalk aan de achtergevel liggen 7 balken.

De acht vakken tussen de balken zijn beschilderd. Afgebeeld zijn de vier werelddelen (Australië was nog niet ontdekt), gesymboliseerd door vrouwenfiguren. Voor elk wereldeel zijn twee vakken beschikbaar.

- I. In het eerste vak, bij de lighthof (achtergevel), is Europa gesymboliseerd door oppergod Zeus (Jupiter) die vermomd als stier een blonde vrouw (Europa) ontvoert. Europa is blootsvoets, gekleed in een wit gewaad en een roze- rode omslagdoek; bloemen liggen in haar schoot en op haar hoofd heeft zij een bloemenkroon. Boven haar hoofd zweven twee engelen (putti), de ene met een lauwerkrans die boven het hoofd van Europa wordt gehouden en de andere met in de handen twee veren.
- II. Ook het tweede vak symboliseert Europa, zij heeft op haar hoofd een kroon (koningin van Europa) en een parelsnoer (welvaart). In haar rechter hand heeft zij een tempeltje (Europa als bakermat van het Christendom) of een paviljoen (gelijkend op het paviljoen dat de Ronde Lutherse kerk aan het Singel tooit). Onder de tempel zijn rijkelijk vruchten (welvaart) geschilderd en een boek (wetenschap) en schilderspalet (kunst). In de linker hand heeft zij een overdaad aan bloemen waarachter penselen zijn afgebeeld. Boven haar hoofd een putto met een rechte hoek, een Jacobs ladder en een schietlood (navigatie-attributen om op zee sterren te schieten) en daarboven een putto met een lauwerkrans in de handen.

- In dit vak zijn drie vogels geschilderd. Aan de vogel- en andere dierafbeeldingen in de verschillende vakken (totaal 42) zal een aparte paragraaf worden gewijd.
- III. Twee vakken handelen over Azië. In het derde vak wordt dit werelddeel gepersonifieerd door een vrouw met drie pijlen in haar hand en een kameel. Zie verder onder IV.
 - IV. In vak vier is Azië een vrouwfiguur met kruiden en een wierookvat. De Italiaan Cesare Ripa (1560 - c. 1622) beschreef Azië als vrouw met in haar rechterhand "eenige taxkens met blaederen en vruchten van Caffie, Peper, Nagelen, Muscaet-noten etc., in de linker heeftse een konstigh Wierooock-vat, waer uyt een seer groote roock opstijght. Bij deze Vrouwe leyt een Cameel op zijn knyen. Het roockende Wierooock-vat betoont de lieflijke reuck van verscheyden vochtigheden, gommen en droogeryen die Asien voortbrenght, en insonderheyt brenght het soodanigen overvloed van reuckwerck voort, dat het genoeg is, om daer mede door de geheele Werrelt offerhande re doen." (Ripa 1644, Ned. vert. door Dirck Pietersz. Pers). De schilder heeft hier de symbolische uitbeelding van Azië dus verdeeld over de vakken III en IV. Putti met gouden en zilveren kostbaarheden en parels in vak III, putti met vruchten en kleden in vak IV illustreren een andere passage van Ripa waar hij over Azië zegt: "..... niet alleen Mannen, maer oock de Vrouwen, allerhande kostelijke vercierselen draegen van goude keetens, braseletten, oorpeerlen en andere cierlijke oppronckselen."
 - V. Het derde continent, Afrika, wordt verbeeld door een zwarte vrouw met de hoorn des overvloeds in haar linker- en een schorpioen in haar rechterhand. Leeuwen, schorpioenen en slangen waren er rijkelijk aanwezig. De zwarte vrouw heeft een olifantsnuit op haar hoofd. Achter haar ligt een Leeuw. Ook de putti hebben een donkere huidskleur. De putto bij de muur draagt korenaren, er op wijzend dat in de oudheid Noord-Afrika de graanschuur van Europa is geweest.
 - VI. In vak zes is het noordelijk deel van Afrika afgebeeld, het oude Carthago. De vrouw met een grote hoed op heeft een lichtere huidskleur dan de vrouw in vak vijf en zij draagt een slagand van een Olifant en twee slangen. Ook dit zijn symbolen van Afrika. Aan haar voet heeft de vrouw een bos kruiden. De putto boven het hoofd van de vrouw heeft in de rechter hand vier rozen en in de linker hand een sikkel. Bij de muur zijn een wagenwiel en landbouwwerktuigen geschilderd.
 - VII. Een vrouw met verentooi (Indiaan, symbool voor Amerika) en pijl in haar rechter hand en een boog in de linker staat boven een man wiens hoofd is doorboord door een pijl. De menselijke figuren worden omgeven door planten (suikerriet?) en aan de rand zijn suikerbroden afgebeeld in een houten kist. De putto boven het hoofd van de indiaan heeft een zwarte

vogel in de linker hand en op het hoofd een gevulde mand die wordt vastgehouden door de rechter hand. De putti hebben een blanke huidskleur.

- VIII. In het vak het dichtst bij de voorgevel overheersen de vogels in aantal en grootte. In dit vak zijn 2 putti afgebeeld, één houdt een boog in de rechter hand en drie pijlen in de linker. De ander heeft een Zwarte Lori *Chalcopsitta atra insignis*, kennelijk hier bedoeld als Amazone-papegaaï, op de rechter hand en een bos bladeren (suikerriet?) onder de linker arm. Bij de muur is een opvallend grote zwarte vogel afgebeeld met een kroontje op de kop.

Naast de thematische uitbeelding der vier werelddelen vormen de bijzondere vogels in vak VIII aanleiding om meer gedetailleerd te kijken naar de vogelsoorten die op dit plafond zijn geschilderd. Determinatie ervan door de Amsterdamse ornitholoog dr Ruud Vlek met hulp van vogelconservators van Naturalis en andere zoologische musea bracht verschillende nog onopgemerkte bijzonderheden aan het licht. Na bezichtiging van zes andere plafonds met vogelafbeeldingen in Amsterdam door Ruud Vlek samen met de restauratrice Ruth Jongsma kon het plafond van Keizersgracht 409 daarmee vergeleken worden.

Eerst een opsomming van de vogels in de acht vakken (gedetermineerd door Vlek);

- I. geen vogels
- II. 3 vogels; 2 Oeverzwaluwen (?) en 1 Goudvink (?)
- III. 2 vogels; 1 Huismus *Passer domesticus* en één niet thuis te brengen vogel
- IV. 2 vogels: 1 Roodborst (?) en 1 fantasievogel
- V. 7 vogels: 1 steltloper (*Tringa*) en 6 fantasievogels
- VI. 2 vogels; 1 Gekuijde Argusfazant *Rheinardia ocellata* (?) en 1 IJsvogel *Alcedo atthis*.
- VII. 9 vogels; 1 Geelvleugelara *Ara macao*, 1 Roodmaskeragapornis *Agapornis pullarius* en 7 niet te determineren vogels
- VIII. 10 vogels; 1 Scholekster *Haematopus ostralegus*, 1 Zwarte Lori *Chalcopsitta atra insignis*, 1 Sijs / Koolmees (?) en 7 niet te determineren exemplaren waaronder een grote zwarte vogel met een kroontje op de kop.

Van de 35 vogels die zijn geschilderd op het plafond Keizersgracht 409 is een aantal niet te determineren. Zo zijn er meerdere kolibrie-achtige vogels met rechte lange snavels allemaal afgebeeld met een staart als van Boerenzwaluw. Zulke kolibries bestaan er niet, noch zwaluwen. Naast vogels

zijn de volgende dieren afgebeeld: 1 krab, 2 slangen, 1 leeuw, 1 kameel / dromedaris, 1 rund en de slagtang van een olifant.

Uit zijn analyse van 7 plafonds in Amsterdam en 1 in 's Gravenland maakte Vlek op dat dezelfde schilder(s) bezig is (zijn) geweest in de verschillende panden. Zo zag hij overeenkomstige vogelafbeeldingen (ook van fantasie-vogels) op plafonds aan de Herengracht 479, Keizersgracht 409 en Trompenburg te 's Gravenland. De Zwarte Lori in vak VIII (die hieronder zal worden beschreven) is in andere gedaante (of *Chalcopsitta*-soort) ook terug te vinden op een plafond aan de Amstel, op nr. 174.

De eerste analyse van Vlek leverde als voorlopige conclusie op dat van de 35 vogels ongeveer een derde op soort zijn te determineren. Daaronder de allereerste afbeelding van een Scholekster *Haematopus ostralegus* in jeugd- of winterkleed, te zien aan de witte halsstreek van de vogel. De weergave van dit jeugd- en winterkenmerk van de soort in deze plafondschildering duidt volgens Vlek op de nauwgezette aftekening door de schilder van een vogelbalg onder handbereik. Hij schreef me : “Overigens troffen we op een van de vogelschilderingen in Trompenburg ('s-Gravenland) twee vogels aan, die exacte kopieën lijken van afbeeldingen op uw plafond. Het betreft een fantasievol uitgebeelde steltloper (*Tringa*-species) en een IJsvogel. De afbeeldingen qua formaat en kleurpatronen zijn vrijwel identiek. De derde overeenkomst tussen de vogels in Trompenburg en die op uw plafond zijn de vele ‘zwaluwen’ met lange rechte kolibrie-snavels.” (einde citaat).

Over de fraaie rode papegaai in vak VII (Amerika) merkt Vlek op: “Het is een Geelvleugelara *Ara macao* uit het Amazone-gebied – voorkomend tot zuidelijk Midden-Amerika – en de meest afgebeelde Ara-soort in de 17de eeuwse vogelkunst, met name door de Antwerpse school. Op het eerste oog staat dezelfde papegaai op het schilderij “het vogelconcert” van de Vlaamse schilder Frans Snyders (1579-1657). Vlek wees er op dat de papegaai van Snyders een groene band op de voorvleugel heeft en dus een Groenvleugelara is. “De Geelvleugelara op het plafond van Keizersgracht 409 is een vrijwel letterlijke kopie van de zelfde vogel afgebeeld op het plafond in de bovengang van het Trippenhuys. Mogelijk symboliseert deze vogel de dan recente verovering van Suriname door de West-Indische Compagnie (1668).”

De decoratie-schilders namen bij onduidelijkheid over bepaalde onderdelen van het uiterlijk van een vogel kennelijk de vrijheid om daar een eigen invulling aan te geven. Zo ontstonden halve en hele fantasie-vogels.

In vak VIII, aan de raamzijde is een donkere papegaai afgebeeld in de hand van een engelste. Dit is de Zwarte Lori *Chalcopsitta atra insignis*, een soort

afkomstig uit de Vogelkop van Nieuw-Guinea-. Deze 'insignis'-vorm van de Zwarte Lori is pas 200 jaar na deze afbeelding wetenschappelijk beschreven (Oustalet 1878; zie Handbook Birds of the World IV p. 341). Na literatuurverge-lijking blijkt dit de historisch allereerste afbeelding van deze soort ! De Nederlandse vogelschilders stonden door de papegaaienhandel vanuit de Molukken en West-Indië, en de populariteit van papegaaien als sprekende huisdieren diverse nieuwe soorten uit deze grote vogelfamilie ter beschikking. Verschillende van hun vogelafbeeldingen zijn historisch de allereerste ter wereld van schaarse exotische vogelsoorten, omdat de Nederlanders aanvan-kelijk ook een handelsmonopolie in de vogelhandel vanuit hun wingewesten hadden. Zo blijken naast fantasievogels en uit meerdere soorten samengestel-de beesten ook zeer natuurgetrouwe soortafbeeldingen voor te komen op de plafonds. Hetgeen (aldus Vlek) tot eer strekt van de decoratieschilders, en hun plafondschilderingen vanuit ornithologisch-historisch perspectief interessant maakt.

Geraadpleegde bronnen.

Ailly, A.E.d' 1943-1950. Zeven eeuwen Amsterdam. Uitg. My. Joost van den Vondel. Scheltema & Holkema's boekhandel. Amsterdam.

Dullaart, J. 2003. Met plank of doek bekleed. Amsterdamse figuratieve plafondschilder-ingen uit de zeventiende en begin achttiende eeuw. Doctoraalscriptie UvA, 2003.

Van Houten, E. 1962. Geschied-bouwkundige beschrijvingen behorende bij het Grachtenboek van Caspar Philips Jacobszoon (1768-1771). Stadsdrukkerij van Amsterdam.

Philips, Caspar 1768-1771. Verzameling van alle de huizen en prachtige gebouwen langs de Keizers- en Heere-grachten der stad Amsteldam, ... / geteekend en op kunstige koopere platen afgebeeld. Uitg. Bernardus Maurik, Amsterdam.

Pers, Dirck Pietersz. 1644. Iconologia of Uijtbeeldinghen des verstants van Cesare Ripa van Perugien: waer in Verscheiden Beeldnissen van Deughden, Ondeughden, Menschlijke Hertztochten, Konsten, Leeringhen: etc. en andere ontallijke stoffen, geleerdelijck werden verhandelt. Uyt het Italiaens vertaelt door D. Pietersz Pers. Amsterdam: Dirck Pietersz Pers.

Vlek, R.J.J. 2008. Vogelplafonds Amsterdam.xls (inventarisatie van dierenafbeeldingen op Amsterdamse 17e eeuwse plafonds) en persoonlijke mededelingen.

Europa

In het linker vak wordt Europa gesymboliseerd door oppergod Zeus (Jupiter) die als stier vermomd een blonde vrouw (Europa) ontvoert. Het tweede vak toont Europa met kroon op haar hoofd (koningin), een parelsnoer (welvaart), een tempel in de hand (Christendom), een boek (wetenschap), een schilderspalet (kunst) en navigatie attributen (zeevaart en handel).

Azië

Azië wordt in het linker vak uitgebeeld door de vrouw met drie pijlen in haar hand vergezeld door een kameel en in het rechter vak door een vrouw met kruiden en een wierookvat.

Afrika

De vrouw met de donkere huidskleur beeld Afrika uit. Zij draagt de hoorn des overvloeds en zij heeft in haar rechter hand een schorpioen. De huidskleur van de vrouw in het rechter vak is lichter, verwijzend naar noordelijk Afrika en met name naar Carthago. Zij draagt een olifantstand (Ripa zegt over Carthago en de olifanten: "soo waeren zij (de olifanten) niet alleen een wonder, maar zij joegen oock den Romeinen, haere vianden, een groote schrick en vreesse aen". De putti hebben een zwarte huidskleur.

Africa

Een swarte Vrouwe, by nae naeck, hebbende gekrulde en uytgespreyde hayren, houdende op haer hoofd in plaets van een Helm, een snuyt van een Elephant, aen den hals een snoer met korallen, gelijk oock twee aen de ooren, houd mette rechter hand een Scorpioen, en mette slincker een Overvloets hooren vol van koorenvruchten. Ter sijden staet een seer wreede Leeuwe, en van d'ander sijde staen eenige Adders en venijnige Slangen. Uit Cesare Ripa 'Iconologia of Uitbeeldinghen des Verstants', vertaald door Dirck Pietersz. Pers. 1644

Amerika

Amerika wordt gesymboliseerd door de vrouw met verentooi en pijl en boog. Zij is omgeven door suikerriet dat de vruchtbaarheid van het land uitdrukt. De putto in het rechter vak heeft ook een pijl en boog.

Azië, Afrika en Amerika

Overzicht van de plafondschilderingen waarin de drie niet Europese continenten worden gesymboliseerd. Azië door de vrouw met kameel en de vrouw met kruiden en wierookvat, Afrika door de donkere vrouw, de donkere putti en de lichter gekleurde vrouw uit Cathago en Amerika door de vrouw met verentooi en pijl en boog.

Geelvleugelara Ara macao

Hoewel deze Ara-soort overwegend rood is worden de verschillen tussen de Ara's aangeduid met de vleugelbaan in de bovenzvleugel. Deze vogel heeft daar een gele baan. Mogelijk symboliseert deze vogel de dan recente verovering van Suriname door de West-Indische Compagnie (1668).

Zwarte Lori Chalcopsitta atra insignis.

Deze 'insignis'-vorm van de Zwarte Lori is pas 200 jaar na deze afbeelding op het plafond wetenschappelijk beschreven. Dit is voor zover bekend de allereerste afbeelding van deze soort.

Scholekster Haematopus ostralgus.

Deze scholekster in jeugd- of winterkleed (witte halsstreek) behoort tot de eerste afbeeldingen van deze vogel.

Fotografie:
Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie
dr J. Overweg

Kleuren op monumenten

Bijgaand artikel gaat over kleurgebruik op monumenten. Het komt uit een recente publicatie geschreven door Niek Smit in het boekje Toegankelijke Panden 2010 van Vereniging Hendrick de Keyser.

Die vereniging bezit enige honderden verhuurde monumentpanden daterend van de 15de tot midden 20ste eeuw verspreid over heel Nederland. Na aankoop worden de panden doorgaans direct zeer zorgvuldig gerestaureerd en voor bewoning of ander gebruik geschikt gemaakt met behoud van hun waardigheid als monument. In principe worden de panden nooit meer vervreemd en dus uitstekend onderhouden.

Doordat de vereniging met zeer veel zorg kleuronderzoek laat uitvoeren om zo veel mogelijk de oorspronkelijke kleurstelling voor de afschilderlaag te kunnen gebruiken heeft zij een hoge mate van expertise opgebouwd. Dit geldt voor zowel het kleurgebruik binnen als buiten, op boerderijen en dorps- en stads-huizen en in de verschillende delen van het land, die vaak een eigen kleurge-schiedenis hebben.

Gezien de interesse van onze leden voor kleurgebruik op hun monument leek dit artikel voor hen van belang.

EMS

ARCHITECTUUR BEKENT KLEUR

Auteur: Niek Smit

Het schildersambacht

Vanaf de middeleeuwen tot in de Franse tijd waren schilders lid van het Lucasgilde. Alleen meester schilders waren bevoegd om leiding te geven aan een eigen werkplaats en gezellen en leerlingen in dienst te nemen. In het Lucasgilde waren zeer verschillende beroepen georganiseerd, van fijnschilders tot behangschilders, vergulders, glazenmakers, huisschilders, rijtuigschilders, beeldsnijders en zelfs boekdrukkers. Huisschilders werden ook wel verwers of malers, grofschilders of 'schilders met de grote kwast' genoemd. In de 19de eeuw worden de aanduidingen huis- en decoratieschilder gebruikt.

*Een deur in Huis van Brienen
(omstreeks 1730).*

De huisschilder beschikte over een eigen werkplaats, de 'schilderswinkel', waar zijn materialen lagen opgeslagen en waar hij verfstoffen bereidde. Ook werden kleinere werkzaamheden in de werkplaats uitgevoerd. Tot lang na de opkomst van de verfindustrie mengde de schilder zelf zijn verven, een zwaar werk, vooral als verf van fijngemalen pigmenten nodig was. Jarelang behoorden wrijfstenen en later ook potmolens tot de vaste onderdelen van de werkplaats. Met de kleine potmolen werden pigmenten en bindmiddelen fijn gemalen. In de pigmentkast bewaarde de schilder kleurstoffen in laden. Ze werden op een bascule nauwkeurig gewogen en aan de opdrachtgever verantwoord. In tonnen, vaten en kruiken stonden reeds gemalen pigmenten, bindmiddelen en veelgebruikte verven klaar. Pas laat in de 19de eeuw verplaatste het mengen van verf

zich naar fabrieken, waar met grotere walsmolens verf werd gemaakt. In de schilderswerkplaats lagen verder ladders, steigers en klampen opgeslagen en stonden afbrandkorven en brandijzers gereed om verf af te branden. Puimsteen en schuurpoeder was aanwezig voor schuurwerk. Verder hingen er kwasten, kammen en borstels, sjablonen en voorbeeldstalen van hout- en marmerimitaties. Op een lessenaar hield de schilder zijn boekhouding bij en schreef hij de rekeningen.

De houten gevel van Havenrak 1 in Broek in Waterland, geschilderd in de historische olijfgroene kleur, teruggevonden onder latere grijze afwerklingen.

Balklagen op de eerste verdieping in Het Zeepaert.

Historisch kleurgebruik

Voor het binnen- en buitenschilderwerk van het woonhuis werden in de middeleeuwen vooral aardkleuren toegepast, zoals omber, wit krijt, gele en rode okers. Balklagen en houten onderdelen in het interieur werden vaak oker, vaalgroen of bruin gebeitst. Dit is nog steeds te zien in het 15de-eeuwse huis 'Het Zeepaert', Wijnstraat 113 in Dordrecht. Bewaard gebleven decoratieve schilderingen op balken, korbelen en muren zijn zeer zeldzaam. De Vereniging bezit prachtige voorbeelden, bijvoorbeeld in Brink 47 in Deventer en het Schulthuis in Wanneperveen. In de 16de en 17de eeuw zijn het vooral okertinten en natuursteenkleuren zoals Bentheimer (zacht oker) die op gevels worden toegepast en zwart voor muurankers en ijzerwerk. Natuursteen werd vaak overschilderd om kleurverschillen in het materiaal te verhullen. Hout werd Bentheimer geschilderd om natuursteen te suggereren. Metselwerk werd soms met baksteenkleurig rood of bruin en lijnolie gekleurd. Zacht groen kwam veel voor op luiken en deuren. De binnenkant van luiken werd vaak passend bij de kleur van het interieur geschilderd, in tinten rood of oker. In de loop van de 17de eeuw werden de vakken tussen de balklagen in de voornaamste kamers steeds vaker decoratief beschilderd. Witgepleisterde wanden maakten plaats voor bespanningen, goudleer en behangsels. Het vergulden met bladgoud van decoratief houtsnijwerk kwam ook steeds meer voor.

De geschilderde natuurstenen gevel van Het Zeepaert, Wijnstraat 113 in Dordrecht (1495).

In de 18de eeuw blijven Bentheimer en okers dominant voor kozijnen en natuurstenen geveldelen. Bentheimer wordt in de loop der tijd wel steeds lichter van tint. Schuiframen schilderde men helder wit, aan het eind van de eeuw ook wel olijfgroen. Het kleurgebruik in het interieur wordt in de 18de eeuw veel gevarieerder: vertrekken krijgen een sterk individueel karakter, geschilderd in sprekende kleuren als paarsrode dodekop, Berlijns blauw en Bremer groen. Men gebruikte daarbij een variatie aan tinten: op lambriseringen, binnenluiken en deuren schilderde men de verst verwijderde vlakken in de donkerste tinten. Balken waren ook donker van toon. De Vereniging bezit prachtige interieurs uit deze tijd, zoals het Burgerweeshuis in Arnhem en Sparrendaal in Driebergen.

Staphorster kleuren, boerderij Oude Rijksweg 264 in Rouveen.

In de 18de en 19de eeuw was het maken van houtimitaties wijd verbreid, zoals in veel huizen van de Vereniging nog te zien is. Eind 18de eeuw is er veel belangstelling voor de oudheid, met kleuren als brons- en olijfgroen, rood en okergeel, te zien in de kostbare interieurs van Huis Barnaart en het Hodshon Huis in Haarlem. In de 19de eeuw is er een enorme kleurenrijkdom. De synthetische fabricage van verf maakte dan ook veel meer kleuren mogelijk. Pas na 1830 komt het grachtengroen op voor buiten schilderwerk. Deze kleur is nog steeds dominant in de sterk gestandaardiseerde (en daardoor onhistorisch vlakke) kleurstelling van onze oude binnensteden.

Bovendeurstuk in de 'Etrurische Kamer' van Huis Barnaart in Haarlem door de schilder Jan Kamphuisen (1804).

Verf

Tot het eind van de 19de eeuw wreef de schilder in zijn werkplaats zelf zijn verf. Pigmenten in poedervorm gecombineerd met een bindmiddel vormden de basis. Pigmenten werden vooral uit mineralen, metaalertsen en planten gewonnen en door handelaren, fabrikanten en molenaars geleverd. De zuiverheid van de pigmenten varieerde sterk, waardoor kleuren niet constant waren. Met de ontwikkeling van verfmolens in de Zaanstreek kwam de grootschalige productie van verfstoffen op gang. Tot in de 18de eeuw was het aantal bruikbare pigmenten echter zeer beperkt. Een van de eerste verffabrieken in ons land

werd in 1792 door Wiert Willem Sikkens opgericht. De chemische wetenschap richtte zich in de 19de eeuw op de verfindustrie.

Dit leidde tot de komst van synthetische, via chemische weg geproduceerde, verven en een enorme toename van het aantal kleurstoffen. Door de constante samenstelling behoorde kleurafwijking tot het verleden. Ook tube en verfblik zijn 19de-eeuwse uitvindingen.

In de oudheid werden water, lijm en caseïne (een melkbestanddeel) of eiwit van een kippenei als bind- en hechtmiddel gebruikt. Verven die als bindmiddel eigeel en lijm bevatten noemt men tempera. In de 15de eeuw gebruikte men in Vlaanderen lijnolie als bindmiddel, door de molenaar geperst uit lijnzaad. De kleuren konden veel beter vermengd worden en kregen een bijzondere diepte en glans. Er zijn verschillende lijnolievarianten zoals gekookte lijnolie, die snel droogt en een mooie glans geeft, en standolie voor dikke verven. In de 20ste eeuw werden synthetische verven op basis van aardolie ontwikkeld. Het mengen van verf verdween hiermee definitief uit de schilderswerkplaats. Er is echter een groot verschil in glans, structuur en dekkingsgraad: verf op lijnoliebasis laat, in tegenstelling tot synthetische verf, veel meer zien van de onderliggende houtstructuur. Tegenwoordig wordt gewerkt met watergedragen verven.

Interieur Havenrak 1, Broek in Waterland (1783).

Enkele pigmenten

Wit

Kalk en krijt zijn altijd belangrijke witte grondstoffen geweest. Loodwit is een oud, goed dekkend (en zeer giftig) pigment. In alle schildersrecepten sinds de oudheid wordt het genoemd. Vanaf het midden van de 17de eeuw werd het in Holland fabrieksmatig vervaardigd. Het Hollandse loodwit werd in heel Europa gebruikt. Platen lood werden op stenen potten met azijn geplaatst en met paardenmest afgedekt. Door de broeiende warmte zette het loodwit zich af. In de 19de eeuw werd wit ook uit zink en tin gewonnen.

Oker

Oker, in alle schakeringen, behoort tot de oudste en meest gebruikte verfstoffen. Okers worden gewonnen uit ijzerhoudende aarde en gesteenten en zijn eeuwenlang gebruikt als verfstoffen. Groeven lagen in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Grote steenbrokken verweerden in de buitenlucht. In waterbassins liet men de okerdeeltjes bezinken. Deze werden vervolgens fijn gemalen. Naar de kleur onderscheidt men gele, bruine en rode okers. De nuances hangen af van het gehalte ijzeroxide. Loodwit met gele oker wordt Bentheimer genoemd, naar de zandsteen die veel in ons land is toegepast. Bentheimer werd vanaf de 17de eeuw veel toegepast op gevels zowel op steen als hout-

werk. Huis Bartolotti in Amsterdam, 'De Onbeschaamde' in Dordrecht en Huis 's-Hertogenbosch in Middelburg zijn voorbeelden hiervan.

Rood

Lood- en ijzermenie waren belangrijke rode verven. Door het raspen van brazielhout verkreeg men Braziliaans rood, een paarsbruin pigment. Een mooi donkerrood karmijn werd gemaakt uit de schildjes van de cochenile, een luis die op cactussen leeft. Vermiljoen is een vuurrode verfstof, een chemische verbinding tussen kwikzilver en zwavel. Het werd gebrand in potten, een zeer ongezond procedé. Amsterdam had in de 17de eeuw een bekende vermiljoenstokerij. Venetiaans, Spaans en Engels rood zijn okers die veel gebruikt werden om gevels te schilderen. Dodekop of ossenbloed, een roodpaarse kleur, is een residu van de bereiding van zwavelzuur vermengd met zout.

Blauw

Het kostbare ultramarijn werd gewonnen uit de halfedelsteen Lapis Lazuli. In de 19de eeuw ontdekte men een chemische bereidingswijze. Indigo is plantaardig, een bezinksel uit geweekte bladeren. India en Amerika waren leverancier. In de 17de eeuw maakte men in Hollandse molens smaltblauw, door blauwgekleurd glas waarin zich delen kobalt bevinden, te vermalen.

De Blauwe Kamer van Nijenburg in Heiloo (1729), geschilderd in Berlijns blauw.

Het diepe en goed dekkende Berlijns blauw, een ijzercyaan verbinding, werd in 1704 ontdekt en vanaf omstreeks 1720 toegepast. Het werd aanvankelijk gemaakt uit ossen- of kalfsbloed, steenkalk en salpeter. Het was een ware rage in het 18de-eeuwse interieur, zoals te zien is in de 'Blauwe Kamer' van Nijenburg in Heiloo.

Groen

Groen was een moeilijke, snel flets wordende kleur. Spaans groen werd gemaakt door platen koper op azijnpotten te plaatsen totdat er zich kopergroen op afzette. Het eveneens koperhoudende Bremer groen, variërend van geel-groen tot blauw-groen, werd vanaf 1760 fabrieksmatig vervaardigd. Probleem van zowel Spaans als Bremer groen is dat ze sterk verkleuren naar bruin. Pas na 1830 komt het tegenwoordig zeer dominante grachtengroen op. Deze donkere blauwgroene kleur werd gemaakt uit Berlijns blauw, Bremer groen en gele oker. Halverwege de 19de eeuw komt het synthetische chroomoxidegroen beschikbaar.

Zwart

Zwart werd verkregen uit roet (lampenzwart) en door het verbranden van hout (tonzwart, koolzwart), hars, teer of beenderen (beenzwart, ivoorzwart). Lampenzwart werd het minst toegepast, schilders namen vaak plantaardig of beenderzwart. Plantaardig zwart maakte men van bladeren en druivendroesem.

Enkele oude schildertechnieken

Houtimitaties

Het imiteren van kostbare houtsoorten op een goedkopere houten ondergrond wordt 'houten' (of gladhout schilderen) genoemd. In de loop van de 18de eeuw komt het houten sterk in de mode, een vervolg op het 17de-eeuwse nabootsen van eiken op een grenen ondergrond. Vooral balken, deuren, deuromlijstingen, trappen, lambriseringen, bedsteden en kasten werden op deze wijze gedecoreerd. Op een gladde grondlaag werd een dunne transparante verflaag aangebracht waar men met een kam, veer, penseel, daskwast en later gummilap patronen in kon maken. Op deze manier kon men de mooiste nerven, vlammen en patronen van allerlei inheemse en exotische houtsoorten nabootsen, van eiken tot ebben, palissander, ceder, wortelnoten en mahonie. In de late 19de eeuw, ten tijde van de neogotiek en de neorenaissance, bloeide het houten weer op, in het interieur en op winkelpuilen.

Marmerimitaties

Ook kostbaar gepolijst marmer werd door huisschilders op houtwerk of muren geïmiteerd. Dit werd al in het midden van de 17de eeuw in ons land gedaan.

Vooralschoorsteenmantels, lambriseringen, wanden, kozijnen, zuilen en pilasters kwamen voor deze techniek in aanmerking. Allerlei marmersoorten konden door de huisschilder met penseel en kwast in dunne transparante verflagen nagebootst worden, van rood gevlamd marmer tot zwart geaderd portor en wit gevlekt carrara. Meestal sloot men aan bij een aanwezig onderdeel, zoals een schouw of vloer. Een bijzondere schildertechniek is het 'blotevoetjesmarmer', dat onder andere in ons pand Oude Delft 49 in Delft nog aanwezig is. Het betreft geen marmerimitatie maar een vorm van vloerdecoratie. Kindervoetjes werden in natte verf gestempeld op een voorbe-

Restauratie van 'blotevoetjesmarmer'

Marmer- en houtimitaties op een kastenwand. Turfmarkt 5 in Makkum (1730).

De restauratieschilder mengt verf.

werkte ondergrond, zodat een typerende structuur ontstond. Verwant zijn houten vloeren waarin met spons, leer of natte doeken houtpatronen werden getrokken.

Sjabloonschilderen

In de middeleeuwen, aan het eind van de 19de en in de vroege 20ste eeuw was het schilderen met behulp van sjablonen een veelgebruikte techniek. Ook in de late 18de eeuw werd met deze decoratietechniek gewerkt. De schilder tekende zijn ontwerp met potlood op geolied tekenpapier of karton en sneed vervolgens de motieven uit. Ook metalen sjablonen werden gebruikt. Bij het ontwerp werd rekening gehouden met de toepassing van verschillende kleuren. Er moesten in deze tijd veel woningen worden gebouwd en met sjabloonwerk konden interieurs relatief snel gedecoreerd worden. Een kleine sjabloon industrie ontwikkelde zich, waarbij men patronen, van strak tot speels, kon kiezen uit voorbeeldboeken. De aula van het Hodshon Huis in Haarlem is met deze techniek van prachtige schilderijen voorzien.

Vergulden

Vergulden is een nauwgezette en kostbare schildertechniek die in het interieur vooral op ornamenten en lijsten is toegepast. Het vergulden beleefde een hoogtepunt tijdens de Lodewijkstijlen in de 18de eeuw. Voor het vergulden worden boekjes met dunne velletjes bladgoud gebruikt. De legering van het bladgoud is bepalend voor glans en goudkleur. Zo maakt de toevoeging van zilver het bladgoud lichter, terwijl koper het goud een rode gloed geeft. Voor het hechten van het

Houten binnenportaal in Muntstraat 6 in Hoorn (omstreeks 1660), geschilderd in leverkleuren en verguld.

bladgoud op een zorgvuldig geprepareerde ondergrond is een plakmiddel nodig, meestal een mengsel van hars en olie. Eventueel kan een vergulding gepolijst worden of juist matter gemaakt worden met een vernislaag.

Kleuronderzoek en restauratie

Vaak is de kleurafwerking van een huis in de loop der tijd ingrijpend gewijzigd. Als voorbereiding op een restauratie doet de Vereniging daarom kleuronderzoek. Dit begint meestal met een speurtocht in het archief. Schilderijen, prenten en foto's, zelfs al zijn ze zwart wit, kunnen informatie geven hoe een gevel of interieur er vroeger uitzag. Ook reisverslagen, bestekken en schildersrekeningen kunnen interessante gegevens bevatten. Soms heeft een schilder zijn

naam of een datum verstoppt in een interieur achtergelaten.

Bij technisch kleuronderzoek worden de historische afwerkklagen op een gevel of in een interieur met een scalpelmesje in chronologische volgorde voorzichtig blootgelegd. Het maken van deze kleurtrapjes op verschillende goed gekozen plaatsen, is een nauwgezet werk dat veel informatie kan opleveren. Op een houten luik van het 15de-eeuwse huis 'Het Zeepaert' in Dordrecht, bleken bij kleuronderzoek 21 verflagen te zitten. Een keukendeur van Huis 'De Onbeschaamde' gaf maar liefst 40 verflagen prijs, van een donkere okerkleur naar bijna wit. De gegevens moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd want verf verkleurd in de loop van de tijd, onder andere door zonlicht, interactie tussen de pigmenten en bindmiddelen en verwerking. De schilder mengde in het verleden met de hand en kleurstoffen waren lang niet zo zuiver als de huidige synthetisch bereide verven. Ook de techniek van de schilder, zijn kwaststreken, de dekking en de glansgraad van verf zijn vaak moeilijk op basis van een kleurtrapje vast te stellen. Als onderdeel van het onderzoek kunnen verfmonsters worden genomen. In een laboratorium worden met een microscoop en met microchemische analysemethoden de pigmenten en bindmiddelen vastgesteld. Met de vaststelling van de pigmenten kunnen de afwerkklagen grofweg gedateerd worden. Soms kan ook iets over de schildertechniek worden gezegd. Toch is het interpreteren van de onderzoeksresultaten niet altijd eenvoudig. Uit de chemische samenstelling en het gevonden kleurbeeld kan een goed kleuradvies tot stand komen. Op basis daarvan kan de historische kleur zo goed mogelijk benaderd worden.

De zaal van Huis van Brienen, Herengracht 284 in Amsterdam (omstreeks 1730).

De gevel van 'De Onbeschaamde' in Dordrecht (1650).

Proefopzet kleurstelling Huis's-Hertogenbosch, Vlasmarkt 51 in Middelburg (1665).

TOP 5

*Mr Lex de Jager, bestuurslid Bewoond Bewaard
Juridische zaken*

Als bestuur van onze prachtige vereniging proberen wij de belangen van monumentenbezitters zo goed mogelijk te behartigen. Via gericht advies maar ook door deel te nemen aan divers relevant bestuurlijk en politiek overleg.

Wij hebben het voornemen om deze “lobby” te intensiveren. Kort gezegd willen wij nadrukkelijker aandacht vragen voor “het monumentenbelang”. Zeker in een politiek en financieel klimaat waarin bezuinigingen in allerlei sectoren onafwendbaar zijn, zal ook de druk op eigenaren van Rijksmonumenten toenemen. Een krachtig tegengeluid is geen overbodige luxe.

Wij willen graag weten welke onderwerpen onze leden het meeste bezighouden.

Populair gezegd, willen wij tot een “Top 5” komen met aandachtspunten die namens de Vereniging het meest nadrukkelijk over het voetlicht zouden moeten worden gebracht.

Te denken valt aan de discussie over afschaffing/verlichting van de monumentale overdrachtsbelasting, verlaging van de drempel voor onderhoudsaftrek, subsidiemogelijkheden groot onderhoud, faciliteren van de energiebesparing en adviezen aan gemeenten en eigenaren hoe esthetisch verantwoord geïsoleerd kan worden, etc.

Wij willen U dan ook vriendelijk vragen ons de nodige “munitie” en suggesties aan te leveren. Voor ons is dat een belangrijk hulpmiddel bij onze externe activiteiten, die er op gericht zijn om de politiek en het bestuur zo gunstig mogelijk te beïnvloeden.

Ook, maar misschien ook juist in economisch zwaar weer is het belang van behoud van ons cultureel erfgoed dat meer dan waard. Dank voor uw medewerking! U kunt uw mening schriftelijk naar het adres van de secretaris van Bewoond Bewaard sturen, U. Weller-Aussems, Keizersgracht 416, 1016 GC of per mail r_weller@hetnet.nl

In onze volgende nieuwsbrief zullen wij U nader verslag doen.

Eeuwen op de Gouthoeff in Bleskensgraaf

De stof voor deze tekst is door Arie Jongeneel aangeleverd en door E. Munnig Schmidt bewerkt.

Lang was wonen in de Alblasserwaard geen rustig bestaan zo blijkt. De huidige bewoner van de boerderij leverde de stof aan voor dit stuk.

De Gouthoeff staat op een plek die vanaf de landontginning in de jaren tussen 1000 en 1100 bewoond is geweest. Het is wel zeker dat er tot het midden van de 18de eeuw twee boerderijen naast elkaar hebben gestaan, die met een zekere regelmaat zullen zijn herbouwd na overstromingen of gewoon wegens slijtage of verandering van het bedrijf. Bedacht moet worden dat sinds de polder bemalen wordt de veenbodem met een 50 cm. per eeuw inklinkt en dat natuurlijk niet netjes regelmatig over de hele polder wat voor de gebouwen het gevolg heeft van verzakkingen en scheuren in de muren. De oudste boerderijen waren van hout, maar toen dat schaarser en dus duurder werd is in de 16de -17de eeuw meer in steen gebouwd, de daken waren lang met riet gedekt.

In ca 1280 kwam op instigatie van graaf Floris V van Holland de eerste ringdijk in de waard tot stand. Later volgde de hele Alblasserwaard. Bij de Kinderdijk was de laagste ebstand zodat daar het water geloosd kon worden. Al in 1400 kwamen de eerste watermolens in bedrijf waarmee men minder afhankelijk werd van de ebstanden.

Niet alleen het water was een vijand: in 1513 werden vrijwel alle dorpen in de Alblasserwaard platgebrand door de Geldersen onder Maarten van Rossum. Later die eeuw ging de 80-jarige oorlog evenmin ongemerkt voorbij. De mensen raakten aan de bedelstaf, er was geen kerk meer en de pacht werd kwijtgescholden wegens de overlast van de soldaten. Het was een erg hard bestaan in die woelige tijden met bovendien dijken die nog niet zo sterk waren als heden en al of niet door krijgshandelingen doorbraken.

De bewoners van de Gouthoef

Bij de oostelijke boerderij behoorde het 'weer', dat is een langgerekte strook van percelen achter elkaar, van voor aan de weg tot achter aan de polder-scheiding direct achter het bedrijf, terwijl bij de westelijke het land hoorde, dat achter de naastgelegen korenmolen lag. Beide maakten deel uit van de polder Zevenho(e)ven.

Van de bewoners en de gebouwen in de eerste eeuwen na de ontginning is niets tot ons gekomen, misschien dat met wat archeologisch graven wat terug te vinden zou zijn.

Pas later, ca. 1300, blijkt de oostelijke boerderij een Arkelleen te zijn, eigendom van het bekende riddersgeslacht Van Arkel.

Nog een flinke stap verder in de tijd helpen de verpondings(belasting)registers uit 1558 en '61 voor de 10de penning van de Staten van Holland ons verder want op de oostelijke boerderij blijkt Pieter Pouwelsz op eigen land te wonen. Op het westelijke buurbedrijf woont dan Aert Jacobsz, die het weer achter de molen deels zelf bezat en deels huurde van de Heilige Geestmeesters van Bleskensgraaf en voor een ander deel van pasoor Joest Jansz. Waarschijnlijk is er op hun land in den beginne graan verbouwd, maar omdat bij beide bedrijven een hooiberg wordt vermeld zal dat eind 16de eeuw de kant van veeteelt op zijn gegaan. De Heilige Geestmeesters zorgden voor de armen in het gebied.

In 1647 werd er grond, waarop de naastgelegen korenmolen stond, in erfpacht uitgegeven. Eerder had die molen wat westelijker gestaan, maar in dat jaar werd er een nieuwe gebouwd op de plaats waar de huidige molen nog staat. De erfpacht was als volgt geregeld:

“Het recht op ene recognitie van 6 gulden in het jaar en het voordeel zonder te

betalen van loon op het graan op die goederen voor mēnsch en vee benoedigd op den ten westen der hofstede staande Korenmolen te doen malen.” Dit erfpachtsrecht is helemaal tot 1893 blijven bestaan en is toen afgeWeerd dertig jaar later, in 1680, laat Pieter Jansz zijn bezit na dat blijkt te bestaan uit 1/3 van het huis en 1/3 van vier morgen voor een waarde van fl. 210.=.

Dan is er pas weer een vermelding te vinden in de verpondingsregisters van 1725 en 1730-'31 waarin Dirk Stolck als 'bruiker' van het westelijke bedrijf wordt opgevoerd, hij bewoont huis en achterhuis.

Van de oostelijke boerderij (die staat op de plaats van de nog bestaande) is bekend dat die in 1640 in bezit was van de invloedrijke familie Van Gouthoeven uit Dordrecht waaraan de naam van de hoeve, De Gouthoeff, is ontleend. In genoemd jaar was Joost van Gouthoeven eigenaar. Bekend is in die tijd de historicus Wouter van Gouthoeven, die de gezaghebbende *D'oude chronische ende historien van Holland (met WestFriesland) van Zeeland ende Utrecht* (Dordrecht 1620) het licht liet zien.

Dan verschijnt in 1674 een voor dit verhaal belangrijke naam in de stukken: Willem Theunis Jongeneel.

Waarschijnlijk al vanaf zijn huwelijk in 1660 blijkt hij 'bruiker' en bewoner van de hoeve te zijn. Daar in 1680 'de heer Van Gouthoeven te Dordrecht' genoemd wordt als eigenaar van het land zal Willem dat van hem in pacht gehad hebben. Willem was niet alleen boer maar van 1674 tot 1702 ook schout en secretaris van Bleskensgraaf en had daar ook nog bezittingen en was dus enigszins vermogend. Zijn familiewapen, een laars, prijkt in het doophek van de kerk van het dorp.

Willems broer Adriaen, van wie de huidige bewoner van de hoeve, Arie Jongeneel, in de 9de graad afstamt, verhuisde naar Oud Alblas. De grootvader, Cornelis Cornelisz Jongeneel (* 1565), van beide broers was al schout van Ottoland. Ook hun vader Theunis Cornelisz. woonde in dat dorp en blijkt, dankzij vermelding in het register op de 200ste penning in 1638, op zijn bezit fl.92,50 te hebben moeten betalen. Hij had dus al aardig wat vermogen. Twee van zijn dochters trouwden ook met heren die het schoutambt vervulden, één in Barendrecht en de ander in Giessendam. Een broer van Theunis volgde hun vader op als schout van Ottoland. Het gaat nog verder want twee dochters van Willem trouwden eveneens met een schout, namelijk die van West IJsselmonde en van Bleskensgraaf. Zijn zoon Hugo was daar eerst schout van 1702 tot zijn overlijden in '19 en was tevens schout en secretaris (notaris) van Molenaarsgraaf. Hij trouwde met Susanna Jongeneel, kleindochter van Hugo's oom Adriaen Theunisz. Jongeneel. Hier ziet men de oligarchie ontstaan, die in de 18de eeuw tot excessen zou leiden. Dit echtpaar bewoonde de Gouthoeff, hun enige kind, een zontje, stierf jong. Hugo's weduwe hertrouwde in 1723 met

de chirurgijn van Bleskensgraaf, Everardus Jacobus van de Berg. Datzelfde jaar nog overleed Susanna, waarschijnlijk in het kraambed of kort nadien.

Hugo's zuster Barber trouwde met Wouter Cornelisz. Eyckelenboom, de rijkste boer uit Bleskensgraaf, zij woonden waar nu het verzorgingshuis Graafzicht staat. Later, bij de overstromingsramp in 1740-'41, werd hun huis onherstelbaar beschadigd en afgebroken.

Overstromingen waren er vele, er zijn er in de Alblasserwaard over de eeuwen minstens 33 geweest volgens een bron.

Om een indruk te krijgen van het bezit van zo'n gezin wordt hier

Eyckelenbooms nalatenschap in 1663 kort weergegeven:

De weduwe behield "eeuwiglijk en erfelijke" de inboedel en de bouw(boeren)gereedschappen, het vee en alles wat er toe behoorde.

De pille(doop)giften van de kinderen kwamen de kinderen toe en dat was voor Cornelis Woutersz, oud 9 jaar, "een zilveren kopken en twee zilveren lepels met zijn naam daarop".

Voor Thonis Woutersz, oud 7 jaar, waren het een grote zilveren beker en twee zilveren zoutvaten met zijn naam daarop.

Het huis, de landerijen en de rentebrieven etc. bleven onverdeeld tot dat het land droog was en men "bequamelijk kon vercavelen". Het land stond namelijk door een dijkbreuk weer eens onder water.

De oudste zoon, Cornelis, staat jaren later vermeld als president heemraad. In aktes waar naast de schout ook één of twee heemraden bij moesten tekenen staat hij meermaals genoemd na zijn oom Willem Jongeneel, de schout.

De Ambachtsheren

De lezer kan zich afvragen hoe men tot het schoutambt kwam, van democratie was toen nog weinig sprake. Degenen die het schoutambt te vergeven hadden waren de ambachtsheren of -vrouwen.

In 1561 had ridder Adriaan van der Mijle (Dordrecht 1538- Den Haag 1590) het ambacht (heerlijkheid) van Bleskensgraaf en dat van Dubbeldam gekocht. Hij was rechts- en letterkundige, lid en later voorzitter van het Hof van Holland en lid van de Raad van State en dus een machtig man. Zijn zoon, Cornelis (Den Haag 1578- 1642), speelde ook een niet onbelangrijke rol in de geschiedenis daar hij de schoonzoon van Johan van Oldenbarnevelt werd. Hij volgde zijn vader op als ambachtshere van Dubbeldam, Backum, Oud Alblas,

Bleskensgraaf en St. Anthonispolder. De familie was protestants geworden en wel van de weinig fundamentalistische remonstrantse richting.

Aanvankelijk was hij een van de meest geziene Hollandse edelen, geletterd kunstbeschermer en in de gunst van prins Maurits en later ook weer in die van prins Frederik Hendrik. Hij bewees het land goede diensten o.a. als extra-ordinaris ambassadeur in Venetië in 1609.

Door zijn remonstrantse gezindheid moest hij zich na de val van zijn schoonvader uit zijn ambten terugtrekken, maar werd er geleidelijk weer in hersteld (curator in Leiden 1606-'19, 1640-'42, gedeputeerde in de Staten van Holland tussen 1619 en '32).

Toen prins Maurits Oldenbarnevelt gevangen had laten nemen in 1618 probeerde Cornelis een goed woordje voor zijn schoonvader te doen, maar die voer zo lelijk tegen hem uit dat Van der Mijle zijn biezen pakte en naar het buitenland uitweek. De uit Bohemen gevluchte Winterkoning betrok zijn huis dat naast dat van Oldenbarnevelt aan de Kneuterdijk stond, wat kennelijk geen al te scheve ogen gaf. Zie het volgende citaat:

“In april 1621 arriveerden de zogenaamde Winterkoning en Winterkoningin (Elisabeth) in Den Haag met een hofhouding van 223 personen, inclusief een schoenpoetser en een wijnflesopener. Maar dit huishouden werd noodgedwongen teruggebracht vanwege de hoge kosten. Zij betrokken het huis van de in 1619 geëxecuteerde Oldenbarnevelt en een aangrenzend huis van diens verbannen schoonzoon Van der Mijle aan de Kneuterdijk dichtbij het stadhoudelijk kwartier. De vrouw van Van der Mijle, Maria, bleef er enkele kamers bewonen en zou later zelfs hofdame van Elizabeth worden”.

Het ambt van schout

De ambten van schout en secretaris/notaris werden nogal eens door dezelfde persoon uitgeoefend, zeker in dorpen met een gering aantal inwoners.

Van der Mijle stelde dus de schouten in zijn ambachten in de Alblasserwaard aan, maar dat ging niet zo maar.

De functie van Schout werd door de ambachtsheer verpacht aan de meest biedende en was ook overerfbaar, zoals hierboven reeds getoond, waardoor het bijna voortdurend in handen bleef van de aanzienlijkste boerenslachten. Toch kwam niet elke welgestelde voor een dergelijke betrekking in aanmerking. Allereerst moest een gegadigde 'vroom van levenswandel' (van onbesproken gedrag) zijn terwijl bovendien enige bestuurservaring gewenst was. Onontbeerlijk om schout te worden was een positief advies van het schepenen of heemraadcollege. Deze heemraden, zeven in getal, werden voorgedragen door de schout en benoemd door de ambachtsheer. Een voorwaarde om heemraad te worden was dat hij en zijn ouders tenminste 4 morgen land in eigendom hadden.

De schout vertegenwoordigde de ambachtsheer, zat het dorpsbestuur voor, trad op als eiser in plaatselijke en civiele rechtszaken en voerde het vonnis uit. Overdrachten van onroerend goed en andre notariële aangelegenheden werden door het schoutgerecht behandeld evenals het maken van testamenten.

Ten overvloede was de schout samen met de heemraden verantwoordelijk voor de openbare orde. Iedere eerste dag van de maand hield de schout een gratis rechtsdag in één van de herbergen van Bleskensgraaf. De functie hield ook in dat er verslag gedaan werd van onnatuurlijke dood. Opvallend zijn de vele verdrinkingen van kinderen. Daarbij dient men zich rekenschap te geven van het feit dat in die tijd er 's nachts op het platteland geen of nauwelijks sprake was van openbare verlichting. Het geen hand voor ogen kunnen zien was toen op alle maanloze nachten normaal. In de 28 jaar dat Willem Jongeneel schout was zijn er 11 kinderen verdronken op de 500 bewoners van Bleskensgraaf.

Tenslotte was de schout uit hoofde van functie Opper Heilige Geestmeester en daarmee hoofd van de armenzorg. Als zodanig was er ook de uitbesteding van daklozen door de schout. Dat waren nog al eens jonge wezen, maar ook volwassenen zonder middelen van bestaan zodat zij niet voor zichzelf konden zorgen en niemand hadden die dat wel deed. Deze mensen werden bij inschrijving uitbestede. Wie voor het laagste bedrag zo iemand in huis wilde nemen kreeg zo iemand toegewezen. Er werd onder meer verwacht dat kinderen schoolgingen. In Willem Jongeneels tijd varieerden de inschrijfbedragen van 17-20 gulden per jaar voor wezen tot wel 60-70 gulden voor sommige ouderen.

Dat het niet steeds helemaal goed ging blijkt uit het volgende: neem bijvoorbeeld de schout van Wijngaarden en later ook van Oud Alblas, Adriaan Cornelisz Evenblij, die behoorlijk corrupt bleek en voor de nodige problemen zorgde.

Zo probeerde hij enige malen diaconiegelden in Oud Alblas voor andere (hem welgevallige) doelen aan te wenden. Met dominee Cruiskerken van Bleskensgraaf maakte hij ruzie en die beschuldigde hem er ondermeer van dat hij de dominee van Wijngaarden in het bijzijn van andere predikanten in het gezicht geslagen had. En wel zodanig dat het "bloed ter mond en neus" van dominee uitliep. Dat waren slechts enkele van zijn wandaden. Toch bleef Evenblij schout.

In Bleskensgraaf was de situatie normaal want daar was Willem Jongeneel schout. De kerkeraad daar vergeleek in 1668 de band tussen overheid en kerk als die tussen Moses en Aaron. Helemaal zonder kritiek was ook Willem niet want in 1701 is er op zijn verzoek een verklaring opgemaakt door de heemraden: "Dat Jongeneel, een bouman(boer) zijnde houdende een wage met een lange disselboom dese niet dan voor sijne bournering kan ontberen. Hetselve gebruykt om sijn boter, kaas ende melk aen de mart te brengen mitsgaders sijn hooy, horden en boomen bij gelegenheid van sijn lant te halen.... Ende noyt playsiergelt heeft betaalt". Ook als men geen lease-auto rijdt was er al een belastingprobleem.

Willems broer Adriaen had een welopgevoede zoon, Anthony (1663-1750), die president heemraad van de Graeff en Alblas werd evenals een ander familielid voor hem zoals al gemeld. Anthony Jongeneel woonde kort bij de kerk van Oud Alblas bij de beroemde molens van Kinderdijk en achter het huis van de Overwaard is het familiewapen (de laars) in de muur te zien met daaronder 'A. Jongeneel anno 1730'.

Van die molens hebben de acht stenen molens van het voormalige waterschap Nederwaard nu een nummer, maar ze hebben allemaal ook een officiële naam. De nummer 4 heet 'De heer Watergraaf Jongeneel' naar de tijdens de bouw fungerende president heemraad Anthony Jongeneel. Hij behield die functie tot zijn dood als 87-jarige in 1750. In dat jaar bleek hij drie en een halve boerderij en 85 morgen land in Oud Alblas, Giessen-Ouderkerk en Ottoland te bezitten.

Verder met de Gouthoeff

De draad van de Gouthoeff bewoning weer oppakkend na de dood van Hugo Jongeneel in 1719 kwam dat jaar Cornelis Jansz. De Focker uit Alblasserdam met zijn vrouw Cornelia Willemsdr. Jongeneel, een dochter van Willem Jongeneel, op de boerderij wonen. De Focker werd al snel tot schout van Bleskensgraaf benoemd en bleef dat tot zijn dood in 1729.

In 1715 kocht hij samen met zijn zwager Dirck van der Lecq (gehuwd met de derde dochter, Maria, van Willem Jongeneel), schout en secretaris van West IJsselmonde, vier morgen land deel uitmakend van een hofstede (de Gouthoeff) van 16 morgen wei, hooi en hennipland voor fl.950,-, Cornelis voor 2/3 en Dirck voor 1/3.

Ook de zoon van Cornelis, Willem de Focker, werd schout van Bleskensgraaf tot zijn verscheiden in 1742. In 1730 werd het land van de Gouthoeff geschat ten behoeve van mr. Gerart Emillius van Hogeveen te Dordrecht, dat klaarblijkelijk toen door hem verhuurd werd en dat jaar aan Willem de Focker werd verkocht. Hij mocht zich toen eigenaar van 28 morgen noemen. Een deel van het huis was verhuurd.

Zoals reeds vermeld was er in 1740-'41 een zeer zware overstroming in de Alblasserwaard. Op aanwijzing van de schout werden er hooi en levensmiddelen uit Dordrecht aangevoerd. In augustus van dat jaar taxeerde Willem met de heemraden, de metselaar en de timmerman de schade. Die was enorm alleen al aan huizen, schuren, bruggen en sluizen fl.80.000 en daar kwam het verlies aan vee en hennep nog bij. Ruim een derde van de huizen moest worden gesloopt. Uit de verpondingsregisters komt naar voren dat de waarde van De Gouthoeff nul was. Zodat aan te nemen is dat de boerderij onherstelbaar beschadigd was.

De huidige boerderij

De boerderij die er nu staat is dus van na die tijd. Het oudste deel dateert van ca. 1750. En mogelijk is Willem de Focker er al mee begonnen. Op de plaats van de twee boerderijen die er eerst stonden is er maar een teruggebouwd. Dat oudste deel omvat de stal en de kelder onder het woongedeelte aan de wegzijde met de grote bovengelegen waterzolderkamer, waarin men zich bij hoog water kon terugtrekken met de beste meubelen etc. Daar was derhalve ook een stookgelegenheid. Ook op de stalzolder is een waterzolder waar het vee naar toe kon in geval van nood.

Rond 1800 was Aelbert Boele eigenaar van de Gouthoeff. Hij zou later opgevolgd door zijn zoon Dirk, die trouwde met Ariaantje Suyker, dochter van de naastwonende korenmolenaar. Na het overlijden van Aelbert hertrouwde zijn weduwe in 1872 met Arie Slingerland en kreeg bij hem nog een dochter, Dirkje Cornelia. Daar die in 1904 met Jan Arie Jongeneel trouwde kwam de boerderij weer terug in zijn familie. Hun zoon Willem volgde hem op in 1940 en diens zoon Arie kwam in 1970 op de hoeve en woont daar nog steeds. Hij is er terecht trots op dat hij de 10de generatie Jongeneel is, die sinds de 17de eeuw - wel met een onderbreking - op de boerderij gewoond hebben.

In de 19de eeuw is het woongedeelte van de boerderij ingrijpend verbouwd. Opmerkelijk is de U-vormige plattegrond waarbij het royaal gebouwde woongedeelte verbonden is door het rijgebint met de stal. De muur van de stal is ruim een meter naar buiten verplaatst waardoor er ruimte achter de koeien kwam voor de kruiplating. In 1906 is het rieten dak vervangen door pannen. Op de kadastrale kaart van 1832 is een eendenkooi aanwezig over de weterring met nog steeds de nodige hennipakkers voor aan de weg. Hennip werd voor het slaan van touw voor de scheepvaart gebruikt en was eeuwen lang een veel geteeld gewas in Nederland.

In 1940 was er een Duits bombardement waarbij een groot deel van Bleskensgraaf verwoest werd. De Gouthoeff ontsprong die dans waardoor het zin had de geschiedenis van de boerderij en zijn bewoners hier te beschrijven.

Bewoners van de boerderij De Gouthoeff voor zo ver bekend

1558	Pieter Pouwelsz
Hiaat	
1640	Joost van Gouthoeven (naamgever van de boerderij)
1660 -1702	Willem Theunisz Jongeneel (van 1674 schout van Bleskensgraaf)
1702 - '19	Hugo Willemsz Jongeneel (erfde ook het schoutambt) X Susanna Jongeneel (kleindr. van Adriaen Theunisz Jongeneel) X 1723 Everardus Jacobus Eyckelenboom (chirurgijn in Bleskensgraaf)
1719 - '29	Cornelis Willemsz de Focker komt op de boerderij (schout van Bleskensgraaf) X Cornelia Willemsdr. Jongeneel (dr. uit Willem Theunisz 2de huwelijk?)
1729 - '42	Willem Cornelisz de Focker (erfde ook weer het schoutambt)
Hiaat	
Ca. 1800	Aelbert Boele
Ca. 1834 - '69	Dirk Boele (zoon uit Aelberts 2de huwelijk) X Ariaantje Suyker (dr. van de molenaar naast de boerderij)
1872 - 1904	X 1872 Arie Slingerland
1904 - 1940	Dirkje Cornelia Slingerland erfde bedrijf X Jan Arie Jongeneel
1940 - '70	Willem Jongeneel
1970 - heden	Arie Jongeneel (afstamming in 9de graad van Willem Theunisz 2de broer Adriaen Jongeneel)

SFEERVERSLAG LEDENEXCURSIE Alblasserwaard en Schoonhoven

Esther van Duijnhoven, penningmeester Bewoond Bewaard

De negende ledenexcursie bracht leden van Bewoond Bewaard op zaterdag 12 december 2009 naar het Zuid-Hollandse Hardinxveld-Giessendam, Bleskensgraaf en Schoonhoven. De dag stond in het teken van Koper, Gout en Zilver. Een gastvrij onthaal viel ons ten deel. Met verve zijn we deelgenoot gemaakt van de historie van de panden en de aanpassingen in de tijd, van de omgeving en van de stad Schoonhoven.

Plaats van treffen is het museum De Koperen Knop in Hardinxveld Giessendam, een 17e eeuwse boerenhofstee, gebouwd in de 80-jarige oorlog. De boerderij is van het zogenaamde hallehuistype en is opgebouwd uit een voor- en achterhuis en een stal. In het voorhuis bevindt zich de grote kamer. Deze is niet bedoeld om in te wonen, maar voor de pronk. In dit vertrek bevindt zich ook de rouw- en trouwdeur. Aangrenzend bevinden zich de opkamer en de rentenierskamer, nu bibliotheek. (Voor een uitgebreide beschrijving en nadere informatie over de interessante permanente en wisselexposities verwijzen wij u graag naar de website van het museum.) Tijdens de interessante rondleiding kregen we een goede indruk van het vroegere (boeren-)leven in de

Alblasserwaard. Al eeuwen in gebruik, maar met nieuwwaarde voor veel van de deelnemers, zien en leren we over het rijgebint. Ook bij de te bezoeken boerderij in Bleskensgraaf troffen we dit rijgebint aan. In de mooie kamer hoorden we hoe een boer letterlijk op zijn geld kan zitten. In de opkamer trof ons een prachtige plafondschildering. Mooi om te zien was ook de uitgebreide collectie tegeltableaux. Op het buitenterrein werden we geïnformeerd over het ambachtelijk produceren van hoepen/hoepels, die werden gebruikt om tonnen, die uit duigen bestaan, bijeen te houden. De grienden in de polder voorzagen in de grondstof hiervoor en veel gezinnen waren 's winters financieel afhankelijk van de productie en verkoop van deze hoepen. Later werden de hoepen vervangen door exemplaren van ijzer. Achter het museum bevindt zich een authentiek stukje polder, dat de bezoeker een beeld geeft van de leefomgeving in vroeger tijden. Ook bevinden zich op het buitenterrein een aantal bijgebouwen, waaronder een hoepmakerij en een oude smidse.

Met de twee naast gelegen boerderijen, die telkens door een volgende generatie zijn gebouwd, vormt het museum een geheel. Het jongste pand werden vervolgens bezocht. Dit is het pand van de zoon van ons bestuurslid en architect Diedrick de Vilder. Diedrick zelf leidde ons rond, onder zijn leiding is het pand een aantal jaren geleden gerenoveerd. Opvallend is de metamorfose van het rijgebint en de schuur. Het betreft een goed voorbeeld van hoe oud en nieuw smaakvol kunnen samengaan en resulteren in een comfortabel familie-huis, waarin met respect voor de historie van het pand wordt gewoond en geleefd.

Met ons lid en derde gastgever voorop, reden we even later door de polder naar Bleskensgraaf. Dat in de Alblasserwaard de strijd tegen het water veelvuldig is gestreden, getuigen de gevelstenen die ons onderweg worden getoond. In Bleskensgraaf bezochten we de Gouthoeff, waarover u elders in deze nieuwsbrief het ledenverhaal vindt. In deze boerderij was het mogelijk om in geval van hoogwater langere tijd op de bovenverdieping te leven. Voor de dieren zijn er voorzieningen op de zolder van de schuur. We werden getraakteerd op een heerlijke erwtensoep, waarna we opgewarmd en wel onze autorit met rondleiding door de polder vervolgden naar het veer.

In Schoonhoven wachtte onze vierde gastgever en lid ons op. Hij mag zich citymanager van de stad Schoonhoven noemen en ziet het als een persoonlijke eer om de stad op zijn best aan ons te laten zien. Zoals u wellicht zult weten kende Schoonhoven talloze zilverbrieken en -fabriekjes, waarvan onze citymanager er ook één van

bewoont. Wij mochten binnenkijken en ontdekten dat een zilverbriek een relatief kleine ruimte betreft van, in dit geval, maximaal vijf bij vijf meter, met aan één zijde een héél groot raam. Voor een zilversmid is voldoende lichtinval uiteraard van groot belang. Het hebben van een groot raam is daarom een herkenbare karakteristiek. Eenmaal weer buiten probeerden we de stad “te lezen” en keken we met de gekregen informatie bewust om ons heen. We ontvingen een stadsrondwandeling en wandelden zo de avond in. We namen afscheid van de groep in een sfeervol verlichte stad. Een aantal leden besloot de dag samen op smakelijke wijze in eetcafé “Bestek”.

We kijken terug op een koude, maar zeer geslaagde dag. Bij elke ledenexcursie treft mij weer de bijzondere wijze waarop je wordt uitgenodigd kennis te maken met het streekeigene en letterlijk landt in een gebied, waar je anders zo gemakkelijk aan voorbij gaat. Op deze plaats dank ik, mede namens het bestuur en alle deelnemers, de gastgevers nogmaals heel hartelijk voor hun gastvrijheid!

Wilt u ook genieten op soortgelijke wijze? Ga dan mee naar Vorden op zaterdag 26 juni as. De vooraankondiging van deze jubileumexcursie vindt u elders in deze nieuwsbrief.

www.koperenknop.nl

www.citymanagementschoonhoven.nl

Uitnodiging:

Ledenexcursie zaterdag 26 juni 2010 te Vorden

Na interessante middagen te hebben beleefd in Utrecht, Amsterdam, Rivierenland, Groningen, Zuid-Limburg, Elburg/Doornspijk, Heemstede/Haarlem, Friesland en de Alblasserwaard, staat de tiende ledenexcursie gepland. De ledenexcursie brengt onze deze keer naar het prachtige Vorden. Een geweldig passende bestemming voor deze jubileumexcursie, omdat het huis De Wiersse, buitenverblijf van Victor de Stuers, de grondlegger van de monumentenzorg in Nederland, er gelegen is.

Het betreft de exclusieve openstelling van in ieder geval twee bijzondere huizen van leden. Het derde bezoek is nog even onzeker, maar we zouden in dat geval ook een bezoek kunnen brengen aan de tuinen van het huis De Wiersse. Wie alvast een indruk wil krijgen, kijkt even op www.dewiersse.nl Het maximum aantal deelnemers bedraagt 20. Deelname geschiedt in volgorde van binnenkomst van uw aanmelding. Om de privacy van uw gastheren- en vrouwen te waarborgen, kunt u zich voor deze ledenexcursie uitsluitend aanmelden via de penningmeester:

1info@bewoondbewaard.nl of 06-48964655. Zij voorziet u graag van alle gewenste nadere informatie. Met de bevestiging van deelname ontvangt u alle benodigde informatie vooraf en een routebeschrijving naar het eerste adres. Aan deze excursie zijn geen kosten verbonden. Uw enige verplichting betreft de begrijpelijke afspraak: aanmelden is komen.

Buiten te Vorden.